

על פירוש הרד"ק לספר בראשית*

פתיחה
התייחסות רד"ק לפרשנותו
מאפייני פירושו
א. פשטנות
ב. לשון וסגנון המקרא
ג. הסתמכות על ריאליה ואורחות חיים
ד. מסרים חינוכיים
ה. דרש
סיכום

פתיחה

בתודעת העם נקבעה קבוצה נבחרת של פרשנים לחומש. הראש והראשון שבהם הוא רש"י (ד"א ת"ת-תתס"ה - 1105-1040), ואחריו באים לפי סדר הדורות רשב"ם (ד"א תת"מ-תתק"כ - 1160-1080), ראב"ע (ד"א תתמ"ט-תתקכ"ד - 1164-1089), רד"ק (ד"א תתק"כ-תתקצ"ה - 1235-1160) ורמב"ן (ד"א תתקנ"ד - ה"א ל' - 1270-1194). חמשת הפרשנים האלה חיו ופעלו בצרפת ובספרד במאתיים השנים האחרונות של האלף החמישי למניננו (רק הרמב"ן גולש לאלף השישי). דורותיהם של הפרשנים נכנסים זה אל תוך זה, אם מעט ואם הרבה. וכך יש לנו מאתיים שנה של פעילות פרשנית רצופה.

כך פותח עמוס חכם, זקן פרשני המקרא בדורנו, מאמר שכתב על ראב"ע¹. על פי דבריו הרד"ק משתייך ל'חמישיה הפותחת' של מפרשי התורה, אך ברור שהלומדים עוסקים בו פחות מאשר בפרשנים האחרים המנויים ברשימה. נראה ששתי סיבות לכך: ראשית - הרד"ק כתב את פירושו רק לספר בראשית, בעוד שהארבעה האחרים כתבו פירושם על חמישה חומשי תורה. שנית - בשונה מהארבעה לא הודפס פירושו של הרד"ק במסגרת המקראות הגדולות, ורק לאחרונה עם פרסום חומש 'תורת

* המאמר מוקדש לזכר הורי היקרים שמעון ולינה-קריינלה זיכרונם לברכה, שמהם למדתי לראשונה פשוטו של מקרא מהו, וימי זיכרונם חלים בראשית שנה.
1 עמוס חכם, 'מחניים' רבעון למחקר להגות ולתרבות יהודית, כסלו תשנ"ג, עמוד 126.

חיים' על ידי הוצאת מוסד הרב קוק שולב פירושו של רד"ק בין פרשני ספר בראשית. יתכן מאוד שהסיבה השנייה תלויה בראשונה - יעקב בן חיים עורך המקראות הגדולות (ונציה רפ"ד-רפ"ו) לא מצא לנכון לצרף את פירוש הרד"ק, מפני שהוא מפרש רק חומש אחד. אמנם ההפסד גדול, מפני שפירוש רד"ק על ספר בראשית מקיף ביותר, ויש בו התייחסות כמעט לכל פסוק ופסוק. הפירוש מרחיב, כלומר מסביר את הפסוק עם הרקע שלו, וסגנונו שווה לכל נפש².

נראה שהיו לפני הרד"ק בעת שניגש לכתובת פירושו כמה קבצי מדרשים, התרגומים (אונקלוס ויונתן), פירושי רש"י, ראב"ע ורשב"ם (לרשב"ם חברו גם פרשני אסכולת הפשט של תקופתו, כמו רבי יוסף קרא ויוסף בכור שור), וכן הפירושים המשפחתיים של משפחת קמחי, שהועברו לרד"ק על ידי אביו ר' משה ואחיו ר' יצחק.

התייחסות רד"ק לפרשנותו

חוקרי הרד"ק ניסו לבחון את סדר כתיבת פירושו לתנ"ך, על פי אזכורים צולבים המצויים בפירושו לספרים השונים. הדעה המקובלת היום היא שסדר כתיבת פירושו לתנ"ך היה: 1. דברי הימים. 2. תהילים. 3. נביאים ראשונים. 4. נביאים אחרונים. 5. ספר בראשית.

הרד"ק צירף הקדמות לפירושו לספר בראשית, ספר תהילים, נביאים ראשונים (ספר יהושע) ולנביאים אחרונים (ספר ישעיהו). את הקדמתו לספר בראשית הוא פותח בכותר המחורז הבא:

הנה נא א-ל נורא, לבן קמחי עזרה, ודעת נבחרה, בספר התורה.
לגלות כל שתום, לעין משכיל שתום, לבאר כל חתום, חשיכה כאורה.

נראה שרד"ק האמין שבכוחו 'לגלות כל שתום ולבאר כל חתום', ולהוסיף בכך על דברי הפרשנים שקדמו לו. בהמשך הוא כותב על האיסור לדרוש במעשה בראשית ולדרוש ברבים בסתרי תורה:

אין דורשין במעשה בראשית בשנים, ופירשו בשנים כמו לשנים. נראה מדבריהם שיש במעשה בראשית נגלה ונסתר, שאם לא היה בו אלא הנגלה, לא היו מסתירים ומזהירים מלדורשו ולפרשו... והמשכיל יבין לעצמו למה נמנע זה, כי אין לנו רשות לגלות. אבל נרמוז רמיזות במעשה בראשית ובכל

2 עיסוקי בפירוש הרד"ק לספר בראשית החל עת נתבקשתי להעביר שיעור במסגרת החוג השבועי ללימוד פרשת השבוע בבית הכנסת 'אוהל נחמה' בירושלים (חוג המתכנס בקביעות בכל שבוע כבר כעשרים שנה, בהנהלתו המבורכת של ידידי הד"ר גבריאל חיים כהן). לימוד ספר בראשית בשנת תשע"א היה על פי פירוש הרד"ק. חשוב להדגיש שמאמרנו מתייחס רק לפרשנותו של הרד"ק לספר בראשית, ואין בו התייחסות לפירושי לספרי המקרא האחרים ולשאר חיבוריו. כמו כן אין במאמר התייחסות לפן הדקדוקי או לפן הפילוסופי של פירוש הרד"ק.

סתרי תורה ממה שרמזו רבותינו ז"ל, וכפי מה שהשגתי מספרי החכמים אשר היו לפני, וכפי אשר תשיג ידי מחשבתי באשר ה' אתי... אבאר הנסתר בו לפי דעתי ואשימו קונדרס בפני עצמו, ולא אכתבנו בפירוש התורה שהוא מסור לכל ואהיה כדורש ברבים סתרי תורה...

עיון בפירושו לספר בראשית מראה שהרד"ק היה נאמן לשיטתו זו. כך הוא מציין 'והענין בזה מבולבל מאוד לפי הנגלה, אבל לפי הנסתר הענין מבואר כמו שנפרש בקונדרס אשר נכתוב לבדו בנסתר', או 'ועוד יתבאר זה בנסתר'³. הקדמתו לספר יהושע פותחת בפסוק מספר תהילים (קיא, י) 'ראשית חֲכָמָה יִרְאֵת ה' שֶׁכֶל טוֹב לְכֹל עֲשִׂיהֶם תִּהְלְתוּ עִמָּדַת לְעֹד: מפסוק זה לומד הרד"ק שיראת ה' קודמת לחכמה, שהיא חכמת הפירוש, והפרשן ראוי לכתוב פירוש רק אם הוא ירא את ה' באמת. בסוף הקדמתו הוא מדגיש את חשיבות העלאת הדברים על הכתב:

ואחר שביארנו כי המעשה הוא העיקר, נאמר כי המעשה הוא על שני פנים, וכל אחד הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה ובבא. האחד הוא מעשה המצוות ושמירתם ודרכי המוסר, ימצא בהם שכל טוב בעיני אלוקים ואדם. והמעשה האחר הוא כתיבת החוכמות וביאור התורה והמצוות לְחֶקֶם על ספר למען יעמדו ימים רבים. כי אם לא היו כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר, כבר אבדו חכמות וספרי המזימות ובטלו התורות והמצוות. אבל החכמים ובעלי התורה בכתבם דבריהם וביאוריהם על ספר ישאירו אחריהם ברכה, ובוודאי לא מתו החכמים ההם... ועל כן ראיתי אנוכי הצעיר דוד ב"ר יוסף בן קמחי לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא אשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג ידי מחשבתי באשר ה' אתי... ואכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמילים אשר צריך לדקדקם⁴... ואכתוב בקצת מקומות תרגום יונתן בן עוזיאל שיש בו פירושים טובים ונאים, וגם אביא דברי רבותינו ז"ל במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים, גם כן אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש.

3 ראה בראשית ב, יז; ג, א; ד, ח; ועוד כמה פעמים בפירושו לספרי הנביאים.
4 בהקדמתו מתייחס הרד"ק גם לטעם הקרי והכתיב במקרא. על פי סברתו נכתבו הקרי וגם הכתיב בגלל ספיקות בהכרעת הנוסח שהיו נחלתם של אנשי כנסת הגדולה: 'וגם אכתוב טעם כתיב וקרי וכתוב ולא קרי כאשר אוכל לתת טעם לשניהם... ונראה כי המילות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו, והחכמים יודעי המקרא מתו, ואנשי הכנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם, ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו, או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים'.

בחינת פירושו לספר בראשית מאפשרת לנו לאפיין את הפירוש על ידי תכונותיו המיוחדות:

א. פשטנות⁵

רד"ק אינו מסתפק כמו חלק מפרשני הפשט האחרים בפירוש הפשוט של המילים, אלא מסביר את הענין כולו בדרך שאולי היתה מתאימה לאדם שהיה קורא בו לראשונה, ללא כל ידע קודם.

נביא שתי דוגמאות להבהרת תכונה זו.

א. בתחילת פרשת ויצא (כח, ז) נאמר וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה: וכבר הקשה רש"י שלא היה צריך לכתוב אלא 'וילך יעקב חרנה', ולמה הזכיר יציאתו? רש"י עונה על השאלה בדרך הדרש, 'מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם'. אך הרד"ק קורא את הפסוק כיחידה אחת, ורואה באיזכור המשותף של היציאה (מבאר שבע) והיעד (חרנה) כמנהגו הרגיל של המספר:

כן הוא מנהג הכתוב לקחת תחילת הדברים וסופם ומניח אמצעיתם, וכן ויקם וילך אל ארם נהרים (כד, ז) ולא הלך ביום אחד, וכן צמח בלי יעשה קמח⁶ (הושע ה, ז), והניח הפעולות האמצעיות, כי הולך הכתוב בסיפור אל הכוונה:

ב. גם פירושו על הפסוק הבא מדגים היטב את פרשנותו הפשטנית: 'וַיִּפְגַּע בְּמִקוֹם וַיֵּלֶךְ שָׁם כִּי בָּא הַשָּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמִּקוֹם וַיִּשֶׂם מְרִאֲשֵׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בְּמִקוֹם הַהוּא': הקושי אליו מתייחסים הפרשנים הוא זיהוי המקום, שהרי הכתוב ידעו - 'המקום', 'במקום'. רש"י בעקבות המדרש מציין שהמקום הוא הר המוריה⁷. ראב"ע מסביר שהמקום היה ידוע, נאמן לשיטתו שכל מקום שנאמרה בו ידיעה מדובר על ידיעה שהיתה קיימת גם בימי משה שכתב את התורה.

לעומת שניהם קורא הרד"ק את הפסוק בצורה פשטנית ומרחיבה, ומניח שלאורכה של הדרך מבאר שבע לחרון היו מקומות לינה ידועים לשיירות, ולאחד מהם מתייחס הפסוק:

ויפגע - בדרכו פגע בערב במקום אחד שהיה בדרך יום אחד מבאר שבע, והיה

5 המושג 'פשטנות' הוגדר על ידינו כאן, כדי להבחין בינו לבין המושג 'פירוש על פי הפשט'. על פי הגדרה זו, ה'פירוש על פי הפשט' מתבסס על ביאור המילים, ואילו ה'פשטנות' בוחנת את המכלול כולו, ונותנת למילים את מובנם על פי הקונטקסט המורחב של הפסוק והעניין.

6 הרד"ק מביא פסוק זה כדוגמא לדילוג על פרטים באמצע תהליך; הפסוק מזכיר את הצמח המקורי ואת הקמח, למרות שבין שני שלבים אלה מתקיימות קצירה, עימור, דישה, זריה, טחינה וכו'; הפסוק מניח הפעולות האמצעיות והולך אל הכוונה הסופית.

7 'ויפגע במקום - לא הזכיר הכתוב באיזה מקום, אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו (לעיל כב, ד) וירא את המקום מרחוק':

ערב, ולן שם כי לא יכול ללכת יותר באותו יום, כי כבר בא השמש בבואו במקום. ונפתחה בל"ת במקום לידיעת המקום שהיו ישנים שם הבאים מבאר שבע:

ב. לשון וסגנון המקרא

גם בהתייחסות ללשון ולסגנון של הפסוקים נוקט הרד"ק בשיטה כוללת, שאינה מייחסת דיוק ודקדוק לכל מילה ולכל כפל של ביטוי, או לשימוש במילים חלופיות. מקומות כאלה פותר הרד"ק באומרו 'כך הוא מנהג הפסוק'. כך בעניין הקושי בשיחת המלאך עם הגר הבורחת אל המדבר מפני גבירתה (טז, ט-יא), כאשר שלושה פסוקים עוקבים פותחים כולם במילים 'ויאמר לה מלאך ה', מבלי שנמצאת תגובתה של הגר בין האמירות: 'ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה; ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך: רש"י מסביר על דרך הדרש: 'על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר'. הרד"ק לעומתו רואה את הדברים כסגנון מקראי מקובל. הוא טורח להביא גם את המדרש, אך זאת רק כתוספת, ולא כפירוש עיקרי וראה להלן בפרק העוסק בבחירת המדרשים על ידי הרד"ק:

אמר שלוש פעמים ויאמר, כן הוא מנהג הכתוב במקומות, ובא כן לחזק המאמר, כמו שכתבנו רבים בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ויתכן לפי מה שאמר לה שלושה ענינים אמר ויאמר על כל ענין וענין. ויש דרש כי שלושה מלאכים שלח לה האל זה אחר זה, ואמרו ומה לשפחות האבות נגלה המלאך שלוש וארבע פעמים ולנו אפילו אחת לא:

דוגמא נוספת לגישתו לסגנון הכתובים, נוכל ללמוד מפירושו למספר ביטויים בתפילת יעקב לפני פגישתו עם עשו (פרק לב):

פס' י: ויאמר יעקב אלקי אבי אברהם ואלקי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:
פס' יג: ואתה אמת היטב איטיב עמך ושמתני את זרעך כחול היס אשר לא יספר מרב:

הרד"ק מתייחס כאן לשלושה קשיים סגנוניים. א. לא מצינו בהבטחת ה' ליעקב את הביטוי 'איטיבה', אלא את ההבטחה ו'הנה אנוכי עמך'. ב. לא מצינו בהבטחת ה' ליעקב את הדימוי לחול היס, אלא דימוי לעפר הארץ. ג. לא ברורה משמעותה של הלשון הכפולה 'הטב איטיב'.

גם כאן פותר הרד"ק קשיים אלה בהסתמכו על דרך הכתיבה הרגילה, ושני כללים עמו: הכלל הראשון הוא שקיים חופש למביא נושאים זהים להשתמש במילים שונות, והכלל השני הוא שמותר השימוש במילים כפולות כדי להדגיש את הפועל:

ואטיבה עמד – ואהיה עמד שאמר לו, וכבר כתבנו כי בשנות הדברים ישמור המקרא הטעמים ולא ישמור המלות⁸. היטב איטיב – כן דרך המקרא לכתוב המקור עם הפועל לחזק הפעולה. כחול הים – והוא אמר לו כעפר הארץ, והענין אחד, כמו שכתבנו המקרא שומר הטעמים, ושניהם נאמרו להפלגה:

ג. הסתמכות על ריאליה ואורחות חיים

מאפיין שלישי לפירושו הוא התבססותו על שגרות החיים, ועל ההבנה הפשוטה של הריאליה. הסבריו מעוגנים בהכרת האדם ונפשו, ובהתמצאות בפרטי סביבת חייו ומגוריו.

כדוגמא לגישתו זו נביא את הסברו לאבן הגדולה שכיסתה את הבאר בחרן (כט,

ב-ג):

וַיְרָא וְהִנֵּה בְּאֵר בְּשֹׁדֵה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדָרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן הַבְּאֵר הַהוּא יִשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר: וְנֶאֱסַפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן וְהִשְׁיִבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר לְמַקְמָה:

רד"ק מסביר את האריכות בפירוט שגרת חיי הרועים, ומסביר מדוע היו צריכים לאבן ומדוע היו נאספים יחדיו להשקות הצאן:

לפי שלא היו שם מים אחרים להשקות צאן אנשי העיר שמו אבן גדולה על פי הבאר, כדי שלא יוכלו להשקות אלא בהיותם יחד וישקו זה אחר זה. ואם ישקו זה לבדו וזה לבדו, ישאב כל אחד לנפשו והנשארים בשוקת ילכו לבטלה, וישפך עד שלא יבוא האחר. ואפילו יהיו בשוקת לא ישקה מהם הבא אחרי כן, כיון שעמדו שאובים שעה או שתיים, כי לא ישתו הצאן לרצונם כן אלא השאובים לשעתם. לפיכך שמו אבן גדולה על פי הבאר שלא יוכלו להסיעה עד שיהיו יחד כל אנשי העיר:

דוגמא שניה למבטו הריאלי של הרד"ק נוכל למצוא בהסברו על ציון יופיה של רחל בתורה. על פניו קשה העובדה שיעקב מוזכר כמי שנמשך ליופי; רד"ק משתמש באמירה זו כדי להסביר את יחסו ליופי, באמצעות הצגת יחסם של האבות אליו (כט, יז):

וַעֲיִנֵי לֵאָה רַכּוֹת וְרַחֵל הֵיטָה יִפְתַּת תֵּאָר וַיִּפְתַּת מְרָאָה: וַיֵּשׁ לְשֵׂאוֹל, אַחַר שְׁכוּנַת הַצַּדִּיקִים לְאִשָּׁה לְזָרַע, לְמָה הָיוּ מַחֲזִירִים אַחַר אִשָּׁה יָפָה, כִּיּוֹן שֶׁאֵין כּוֹנְנִים לְתֵאוֹה. וַיַּעֲקֵב אֲבִינוּ בַּחֵר בְּרַחֵל לְפִי שֶׁהִיטָה יָפָה מְאוֹד, וַעֲבַד בָּהּ שִׁבְעַת שָׁנִים,

8 נראה שנקט כאן הרד"ק בשיטתו של ראב"ע, המאריך בעניין זה בהסברו לזכור ושמור שבעשרת הדברות: 'משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים, ואינן חוששים משינוי במילות אחר שהן שוות בטעמן'.

והתרעם בלבן אחר שנתן לו לאה תמורתה, לפי שלא היתה יפה כמו רחל. ויש לומר כי כוונתם לטובה, לפי שהאשה יפה מעוררת התאוה, וכדי להרבות בנים היתה כוונתם לעורר תאותם. ועוד כדי שיהיו הבנים והבנות יפה מראה ויהיו דומים להם. ועוד כי צורה הנאה משמחת לב האדם, כל שכן הצורה שתהיה לפניו תמיד שתהיה שמחתו בה תמיד. וצריך שיהיה האדם שמח בעולמו ובחלקו שנתן לו הא-ל, כי האלוקים מענה בשמחת אדם ומזמין לצדיק אשה יפה, כמו שעשה לאבות ולשאר הצדיקים שיהיו שמחים בחלקם ומולידים בנים כמותם:

ד. מסרים חינוכיים

הרד"ק מרבה לכלול בהסבריו מסרים חינוכיים אותם הוא מבקש להנחיל לתלמידיו, או ללומדים את פירושו⁹. המסרים נלמדים מסיפורי התורה והאבות, אך לעתים הם נגזרים גם מדרך ארץ, מדרך המוסר או מדרך הכבוד¹⁰. כך למשל הפסוק המתאר הצבת מצבה על ידי יעקב נכתב לדעתו כדי ללמדנו את בעלותו של ישראל על ארץ כנען (כה, יח):

ויצוק שמן על ראשה - כדי להכירה בשובו דרך שם שיעשה שם מזבח ויקריב עליו, כי כתם השמן לא ימחה במי מטר. או היה יציקת השמן לעבודה כמו ניסוך היין, וכן עשה בשובו במצבה אשר הקים אמר "ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן". וכל זה היה לאות ולסימן שיירשו בניו את הארץ כמו שכתבנו באברהם ויצחק, כי שניהם עשו בארץ כרצונם, כי הנה יעקב לקח האבן ההיא ושם אותה מצבה ואין מי שלקח אותה לצורכו ולא אפילו בעל השדה, וכמו שהציבה כן מצאה, ובנה שם מזבח בשובו כאדם הבונה בשלו ואין מוחה בעדו. וקרא למקום ההוא בית אל [למרות] שהיה שמו לוז בראשונה, והסכימו אנשי המקום וזולתם על ידו, וכן לאברהם וליצחק כמו שכתוב בחפירת הבארות ובבנות המזבחות, כי שם הא-ל מוראם ואהבתם בלב אנשי הארץ...

9 בסוף ספר השורשים שלו מציין הרד"ק את עבודתו העיקרית כמורה, 'רוב מלאכתי היה בלימוד הנערים'.

10 מקום אחד בפירושו של הרד"ק לפרשת ויצא מחייב התייחסות מיוחדת: בפירושו על הפסוק 'והיה ה' לי לאלוקים' (כה, כא) הכלול בנדרו של יעקב לאחר שהקיץ מחלומו, מסביר רד"ק שיעקב מבטיח לה' שאם ינצל וישוב לארצו יפרוש לחלוטין מעסקי העולם ומחיי אישות, ויתמסר רק לעבודת ה'. זהו פירוש שלא מצינו כמותו אצל פרשני תקופתו. ובהתאם לגישתו הוא מראה שיעקב אכן מימש את נדרו (לה, כב): וַיְהִי בְשָׁפְן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁפֹּב אֶת בְּלֶהָה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיְהִי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר: וישמע ישראל - ופירש מן האשה, זהו שאמר "ויהיו בני יעקב שנים עשר" כי לא היה לו עוד בן, והיה פורש כל ימיו מאשה ומדרכי העולם, והתעסק בעבודת הא-ל, זהו שאמר והיה ה' לי לאלוקים:

דוגמא שניה ללקח חינוכי מצוי בפירושו לתיאור הדורון ששולח יעקב לאחיו עשו לקראת פגישתם (פרק לב). הרד"ק לומד מכאן שאין לאדם לסמוך על הנס, ואפילו לא על הבטחת ה' לישועה. הקב"ה מתגלה ליעקב ומודיעו על הצלתו רק לאחר שסיים את כל ההכנות המעשיות לקראת פגישתו עם עשו (לב, יד).

וַיֵּלֶן שָׁם בְּלֵילָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו: וְלֹא בָא לוֹ הַמְלֵאךְ שֶׁהִיא תְּשׁוּבַת תְּפִילָתוֹ עַד שֶׁהֵכִין הַמִּנְחָה וְשִׁלְחָה לַפְּנִי, וְזֶה הַהוֹדִיעַ כִּי הָאָדָם שֶׁהוּא בֵּעֵת צָרָה אֵפִילוֹ יֵהיֶה צָדִיק לֹא יִסְמוֹךְ עַל הַנֶּס אֲלֵא יִשְׁמֹר עֲצֻמוֹ בְּכָל אֲשֶׁר יִכּוֹל, וַיִּכְיֶן עֲצֻמוֹ לְשִׁלְשָׁה דְּבָרִים, לְתַפְלָה, לְתֵת מִמוֹן וְלִמְלַחְמָה, וְעַל הַכֹּל יִשִּׁים לְבוֹ לֹא-לְוִיבֹטַח בּוֹ וְהוּא יַעֲשֶׂה:

לעתים מזכיר הרד"ק מסר הנובע מ'דרך המוסר' (ל, טז):

וַיָּבֵא יַעֲקֹב מִן הַשְּׂדֵה בְּעָרֵב וַתֵּצֵא לָאָה לְקָרְאָתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׁכַר שְׂכָרְתִּיךְ בְּדוֹדָי בְּנֵי וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בְּלֵילָה הַזֶּה: וְמָה שִׁיָּצְאָה לָאָה לְקָרְאָתוֹ - מִדֶּרֶךְ הַמוֹסֵר עֲשֵׂתָה זֶה, לְפִי שִׁיעֲקֵב לֹא יָדַע בְּדַבָּר וְהִיָּה הוֹלֵךְ כְּדַרְכוֹ לְבֵית רַחֵל, וְלֹא הִיָּה מִדֶּרֶךְ הַמוֹסֵר שֶׁתּוֹצִיאֵנוּ לָאָה מִבֵּית אַחֻתָּה אַחֵר שֶׁנִּכְנַס שָׁם:

ה. דרש

שלא כרש"י המביא לעתים את הדרש כפירוש הרצוי והעדיף, מביא הרד"ק את הדרש רק כתוספת לפירושו הפשטני, כמסר חינוכי, או כדברי מתיקות נעימים בעלמא. כך כשמתכוון יעקב לפגישתו עם עשו מעביר הוא את משפחתו במעבר היבק (לב, כג), ורד"ק מעיר:

וַיִּקַּם בְּלֵילָה הַזֶּה וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נְשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שְׂפָחֹתָיו וְאֶת אֶחָד עֶשֶׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֵר אֶת מַעְבְּרַי יַבֵּק: וְדִינָה בְּכָלֵל נָשִׁי, כִּי עִם לָאָה הִיתָה, כִּי הִבַּת לֹא תִפְרָד מִן הָאִם. וּבְבִרְאשִׁית רַבָּה (ע"ו) וְדִינָה הִיָּכֵן הִיתָה: בְּתִיבָה הִיתָה נְתוּנָה וְנֶעַל בְּפָנֶיהָ, אָמַר, הַרְשַׁע הַזֶּה עֵינֵינוּ רָמָה אִם יִרְאֶה אֹתָהּ יִקַּח אֹתָהּ מִמֶּנִּי, ר' הוֹנָא בְּשֵׁם ר' אַבָּא כְּהֵן, עַד דְּלֹא א"ל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַס מְרַעְהוּ חֲסֵד (אִיּוֹב ו), מִנְעַת חֲסֵד מִן אַחִיךָ, אִי נִסְבַּת לֹא גֵרָת, וּפִירֵשׁ אִי נִשְׂאָה לֹא זָנְתָה, לֹא בִקְשַׁת שֶׁתִּנְשָׂא לְמַהוּל הָרִי הִיא נִשְׂאָת לְעֵרֵל, לֹא בִקְשַׁת שֶׁתִּנְשָׂא בְּהֵתֵר הָרִי הִיא נִשְׂאָת בְּאִיסוּר, הָדָא הִיא וְתֵצֵא דִינָה וְגו':

דוגמא שניה - כשבאו אחי יוסף לביתו עם בנימין הושיבם לפניו על פי סדר לידתם, והיה הדבר תמוה בעיניהם (מג, לג). הרד"ק מפרש לפי הפשט שבגלל צפיפות לידתם קשה היה להבחין בהבדלי הגיל ביניהם, אך הוא מביא גם את המדרש:

וַיָּשׁוּבוּ לְפָנָיו הַבָּכָר כְּבִכְרָתוֹ וְהַצְעִיר כְּצְעָרְתוֹ וַיִּתְמָהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ: וּבְבִרְאשִׁית רַבָּה (צ"ב) נֹטֵל הַגְּבִיעַ וְעֹשֶׂה עֲצֻמוֹ כְּמַרְיָח וְאָמַר יְהוּדָה שֶׁהוּא מֶלֶךְ

ישב בראש, ראובן שהוא בכור שני לו, וכן כולם, ואמר בנימין לית ליה אמא ואנא לית לי אמא לישב גבאי, לפיכך ויתמהו האנשים¹¹.

סיכום

על פי האמור בהקדמותיו נראה שרד"ק התייחס לפרשנותו כשליחות. בחינת המאפיינים של פירושו מראים את החדשנות שבו, ואת הקווים המבדילים בין פירושו לפירושי קודמיו.

וביתר פירוט: הרד"ק יותר פשטן מרש"י ולא מוכן להשתמש בדרש כפירוש עיקרי. הוא מסכים עם ראב"ע שסגנון המקרא אינו תמיד מוקפד מילולית, ולשון פירושו ברורה יותר מלשונו הקשה לעיתים של ראב"ע. הוא אינו מפרש כלל פירושים על דרך הסוד, ונוטה אל הפשט כאחד הפשטנים, בתוספת לקחים ומסרים חינוכיים. וכבר קראו עליו בפרפרזה את דברי המשנה בפרקי אבות: 'אם אין קמחי אין תורה'...

11 דוגמא נוספת, המראה שלעתים מצטט הרד"ק את המדרש במעין הומור, נוכל לראות בדבריו על פרק לג פסוק ד. הרד"ק מביא את המדרש שבנשיקתו של עשו ליעקב מסתתר ניסיון לנשוד, ונעשה צווארו של יעקב כעמוד שיש. ולאחר הבאת המדרש הוא מסביר את דברי הפסוק 'ויבכו': 'זה בכה על צווארו וזה בכה על שיניו'...

ישיבת שעלבים

אבלה על פטירתו ללא עת של בוגרה

מר רמי בן דוד ז"ל

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה

מגדולי מחזיקי התורה והארץ בימינו

נלב"ע י"ז מנחם אב תשע"א

תנעב"ה